

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ СТРАТЕГІЇ ПОДОЛАННЯ ПРОТИДІЇ РОЗЛІДУВАННЮ ЗЛОЧИНІВ, ЩО ЗДІЙСНЮЄТЬСЯ ОРГАНІЗОВАНИМИ ЗЛОЧИННИМИ ГРУПАМИ

КУРКО М.Н. - доктор юридичних наук, доцент, Заслужений юрист України, проректор Міжрегіональної академії управління персоналом - генеральний директор Президентського університету,

БІЛЕНЧУК П.Д. - кандидат юридичних наук, доцент кафедри правосуддя юридичного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка

ОСТРОЛУЦЬКИЙ О.А. - аспірант Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки

Стаття посвячена дослідженню концептуальних основ стратегії виявлення і визначення окремих видів протидії злочинності з боку організованих злочинних груп при розслідуванні злочинів. Проаналізовані підходи і позиції різних учених по класифікації окремих форм і видів протидії злочинності. Автор акцентує увагу на особливостях окремих видів протидії організованих злочинних груп, з якими стикаються правоохоронні органи при розслідуванні.

Ключові слова: протидія розслідуванню, організовані злочинні групи, форми і види протидії розслідуванню.

Постановка проблеми

Слід зазначити, що реальне існування і функціонування організованих злочинних груп (далі – ОЗГ) в певній мірі залежить від застосування ними дієвих і ефективних форм та способів протидії судовим, правоохоронним органам, а також від ціленаправленої можливості здійснювати ними безпосередній вплив, як на доказову інформацію, а також на учасників кримінального судочинства. Слідча і судова практика свідчить, що за останні роки правоохоронні органи дедалі частіше зустрічаються з вмотивованою, цілеспрямованою і спланованою протидією ОЗГ під час розслідування злочинів. Очевидно, що механізми протидії їх викриттю, що застосовують організовані злочинні групи, стають дедалі успішними,

досконалішими і професійними. За таких умов системної і консолідованої протидії ОЗГ професійна діяльність судових та правоохоронних органів значно ускладнюється. У зв'язку з цим важливого значення набуває постановка і вирішення завдання з розробки дієвої стратегії, тактики і механізму нейтралізації протидії ОЗГ розкриттю та розслідуванню злочинів, шляхом дослідження окремих форм, видів і реальних актів протидії організованих злочинних груп органам досудового розслідування і судового провадження. Очевидно, що, враховуючи актуальність і важливість даного питання, слід детальніше зупинитись на характеристиці та засобах і методах застосування окремих видів протидії розслідуванню, що сьогодні характерні для діяльності організованих злочинних груп.

Стан дослідження

Серед небагатьох публікацій учених-криміналістів, присвячених даній тематиці, слід виділити монографію Б.В. Щура [20], у якій ним було ґрунтовно проаналізовано із позицій сучасних досягнень криміналістичної науки сучасні найпоширеніші і найбільш типові форми протидії розслідуванню злочинів, що сьогодні вчиняються ОЗГ, зокрема таких як: а) приховування злочинів; б) корупційні механізми протидії розслідуванню; в) використання ОЗГ засобів масової інформації; г) лжесвідчення; д) неправдиві показання; е) фальсифікація доказів; є) застосування погроз, фізичного та психічного насильства.

Здійснений аналіз літературних джерел дозволяє зробити висновок, що найбільш дослідженим видом протидії розслідуванню злочинів у науці криміналістиці можна вважати приховування злочинів. Ґрунтовне дослідження даного виду протидії розслідуванню злочинів всебічно висвітлено у працях Белкіна Р.С. [1], та інших дослідників [5, 10, 11, 12, 15].

Вважаємо, що певний інтерес також становить дослідження Р. М. Шехавцова [12], який вивчав типологію корупційних механізмів протидії розслідуванню та всебічно аналізував зв'язки між ОЗГ та правоохоронними органами.

Водночас дану проблему також досліджували: М. І. Мельник [15], В. В. Леоненко [11], О. В. Коташевський [10], В. Г. Гончаренко [5], Ф. М. Сокиран та інші.

Виклад основного матеріалу

Для розуміння сутності протидії розслідуванню злочинів, вчинених ОЗГ, є розкриття особливостей зовнішнього прояву в поведінці осіб, зацікавлених у перешкоджанні розслідуванню, форм і видів їх взаємодії з навколишнім середовищем, що їх оточує на певний момент вчинення злочину чи під час його розслідування, а також те, що обумовлене потребами та можливостями протидіючої особи щодо їх задоволення.

З метою всебічного дослідження системи форм, видів та способів протидії розслідуванню злочинів потрібно здійснити їх всебічну систематизацію, класифікацію та типізацію. Здійснивши консолідований аналіз теоретичних напрацювань різновидів протидії розслідуванню злочинів, розуміємо, що до цих пір в криміналістичній науці немає чітко окресленої і системно диференційованої класифікації форм та видів протидії розслідуванню злочинів. Слід зазначити, що у криміналістичній літературі найчастіше зустрічається поняття «форми» протидії розслідуванню злочинів.

Як правило, під формою протидії розуміється вид активної поведінки протидіючого суб'єкта, у якій в певних ознаках і рисах, що проявляються зовні, відображаються його психофізіологічні реакції

на конкретну ситуацію, яка склалась при вчиненні злочину або, яка виникла в ході його розслідування [12, с. 11]. Водночас у літературі зустрічаються й інші визначення і поняття. Зокрема, В. М. Карагодін у своїх дослідженнях використовує термін «акти протидії» [8, с. 21], а В. Г. Гончаренко та Ф. М. Сокиран розрізняють їх як «види» протидії [5, с. 36]. Вважаємо за доцільне у нашому дослідженні послуговуватись визначенням «форма», що означає зовнішнє вираження.

Проведений консолідований аналіз наукових досліджень присвячених даній проблемі, дозволяє зробити висновок, що протидія розслідуванню злочинів виявляється в різних формах. Зокрема, В. Г. Щур виділяє шість основних форм протидії, характерних для ОЗГ: 1) приховування злочинів; 2) корумпування посадових осіб правоохоронних органів; 3) неправдиві свідчення; 4) фальсифікація доказів; 5) використання засобів масової інформації; 6) застосування погроз та фізичного насильства [20, с. 104].

У даний час дослідники виділяють приховування злочину як одну з основних форм протидії розслідуванню. Очевидно, що приховування злочинів можна визначити як злочинну діяльність, спрямовану на перешкоджання розслідуванню шляхом знищення, маскуванню, фальсифікації слідів злочину і злочинця, або їх носіїв [4, с. 303].

Відомо, що ще у 1975 році В. А. Овечкін намагався сформулювати першу класифікацію способів приховування злочину. Він виділяв такі дві основні групи: 1) способи, які виступають у формі перешкоджання отриманню органами досудового розслідування інформації про злочин. До цієї групи він відніс переміщення матеріальних джерел інформації про злочин, маскуванню інформації, знищення практичних даних, ухилення від явки до органу розслідування, відмова від надання свідчень. 2) способи, які виступають у формі перешкоджання отриманню вказаними органами інформації про злочин та видачі замість неї неправдивої інформації (інсценування та свідомо неправдиве свідчення) [17, с. 7]. Вважаємо, що ця класифікація має досить загальний характер, а тому потребує суттєвих змін та доповнень.

Р. С. Белкін виділяє наступні форми приховування злочинів: 1) утаювання інформації, як в активній (приховування предмета посягання, речових доказів, грошей та цінностей, ухилення від явки в органи розслідування), так і в пасивній формі (умовчання, недонесення, відмова від дачі показань, тощо); 2) знищення інформації, а також слідів злочину як частково, так і у цілому; 3) маскуванню інформації; 4) фальсифікація інформації та її носіїв у формі свідомо неправдивих показань і заяв, повна або часткова підробка документації; 5) інсценування злочинів [1, с. 366].

У сучасній криміналістичній науці особливо акцентується увага на тенденції приховування злочинів. Наприклад, В. Трухачов у своїх дослідженнях звертає увагу на різке зростання питомої ваги дій з приховування злочинів у загальній системі злочинної діяльності, а також здійснює акцент на якісно новий рівень приховування криміналістично-релевантної інформації. Автор у своїх дослідженнях привертає увагу на більш професійне приховування злочинної діяльності ОЗГ, на більш складні способи приховування злочинної діяльності, на міжнародний характер злочинної діяльності, а також на більш активний і агресивний характер приховування злочинної діяльності [19, с. 29].

Наступною формою протидії є корупційні механізми протидії розслідуванню злочинів. Відомо, що сьогодні у юридичній літературі поняття корупції трактують по-різному. Таких визначень сьогодні існує понад двісті. Водночас вважаємо, що безумовно корупція – це суспільно небезпечне явище у сфері політики та державного управління. Воно виражається, як у навмисному використанні представниками влади свого службового статусу для неправного одержання майнових та немайнових благ і переваг у будь-якій формі, так і в підкупі цих осіб [4, с. 288].

Аналізуючи дане явище, В. В. Лунев вважає, що корупція – це термін як соціально-правовий, так і кримінологічний, який включає в себе злочини та правопорушення через використання службового становища в особистих або групових цілях [13,

с. 9]. М. І. Мельник розглядає корупцію як різновид соціальної корозії [15, с. 34]. М. П. Яблоков стверджує, що корупція передбачає систематичний підкуп посадових осіб усіх гілок влади [21, с. 342].

Очевидно, що корупція – це «іржа», «корозія» влади та органів державного управління і місцевого самоврядування. На жаль, корупція є невід'ємною частиною будь-якої держави. Вона відрізняється лише її обсягами, характером і географією її проявів та масштабом впливу [15, с. 8].

До корупційних механізмів протидії розслідуванню можемо віднести проблему депутатського імунітету. Відомо, що депутатський імунітет – це недоторканність депутата парламенту, а іноді інших представницьких органів влади, що означає заборону арешту, або притягнення до кримінальної відповідальності депутата [4, с. 138]. Реальну проблему вбачаємо у тому, що багато представників криміналітету прагнуть стати народними депутатами. Очевидно, що основною мотивацією є – уникнення кримінальної відповідальності за вчинені злочини та розширення масштабів, меж своєї незаконної діяльності.

Наступною формою протидії розслідування злочинів є використання засобів масової інформації (ЗМІ). Відомо, що ми живемо в інформаційному суспільстві, де масова соціальна комунікація являє собою систематичне поширення відомостей, інформації, метою якої є вплив на думку та поведінку мільйонів людей, а також утвердження духовних цінностей суспільства. Не випадково ЗМІ називають четвертою гілкою влади в державі, яка виконує різні функції ідеологічного та політичного впливу на людину, суспільство, цивілізацію.

У світовій практиці сьогодні використовуються три основні види техніки поширення і впливу ЗМІ: письмо, слово та звукове зображення. Такі засоби, як газета, журнал (сприймаються індивідуально), театр, кіно, радіо та телебачення, Інтернет, комплекси технічних пристроїв, що забезпечують швидку передачу інформації, називаються засобами масової інформації [9, с. 202].

Фактично сьогодні ЗМІ є основним джерелом продукування і поширення ін-

формації про діяльність правоохоронних органів для більшості населення України та світу, яку отримують із повідомлення радіо, телебачення, Інтернету і періодичних видань, а це значить, що ЗМІ повинні виконувати, як позитивну стратегічну, так і тактичну функцію – надавати допомогу органам влади і місцевого самоврядування у розслідуванні і розкритті злочинів. Проте існує реальна проблема меж висвітлення подій пов'язаних, з учиненням злочинів. На жаль, до тепер немає жодного закону чи відомчого нормативного акта, який би чітко врегулював механізм передачі інформації ЗМІ про факти вчинення злочинів. На думку О. В. Коташевського потрібно видати міжвідомчий нормативний акт, у якому повинно передбачатися механізм, хто має право, з чийого дозволу та у яких випадках і обсягах давати інформацію про факти вчинення і розслідування злочинів для ЗМІ [10, с. 94].

Ще однією складною проблемою є неправдиве та непрофесійне тлумачення представниками ЗМІ права на інформацію. Відомо, що стосунки між органами розслідування та ЗМІ нерідко бувають не тільки гострими, але і вкрай конфліктними. Оскільки основним прагненням ЗМІ є отримання інформації для забезпечення сенсації в суспільстві, але інколи юридична некомпетентність представників ЗМІ якраз і сприяє конфлікту між ЗМІ та правоохоронними органами.

Водночас вважаємо, що повідомлення певної інформації суспільству, переданої за допомогою ЗМІ, не може перебувати у суперечності із таємницею слідства. Відомо, що інститут таємниці слідства було введено для того, щоб перешкодити реальній протидії з боку злочинців особам, які проводять розслідування злочинів та їх судовий розгляд [14, с. 9]. Оскільки інформаційна безпека є вкрай важливою, то очевидно, що інформація, яка стосується правової процедури розслідування окремого злочину, повинна бути збережена у таємниці.

Практика свідчить, що сьогодні члени організованих злочинних груп мають власні канали на телебаченні або ж можуть контролювати їх. У зв'язку з цим В. Г. Щур

справедливо вважає, що інформація в таких ЗМІ може мати неправдивий характер, що фактично перешкоджає розслідуванню злочинів, дезінформує суспільство, населення, а також створює негативний імідж співробітникам правоохоронних органів [20, с. 115].

Ще однією формою протидії ОЗГ є лжесвідчення і неправдиві показання. Основними способами приховання злочинів є неправдива вербальна інформація або відмова від показання (утаювання, неправдивий донос, неправдивий донос, самообмова) [16, с. 110].

Неправдиві показання – це творчий, психофізіологічний процес, коли допитуваний свідомо формує неправду у своїх свідченнях. Неправда – це поняття багатоаспектне, що є завжди свідомим та навмисним перекручуванням істини. Людина, що формує неправдиві показання у своїй пам'яті одночасно формує два варіанти подій: дійсний перебіг події (що лишається у свідомості) – та вигідний для приховання злочину. Складність розпізнавання таких показів полягає у тому, що у свідомості допитуваного буде розходження між дійсними та неправдивими подіями, що може спричинити гальмові та збуджувальні процеси, а саме «роздвоєння особистості» [7, с. 47].

Слід також звернути увагу, на можливість формування у показаннях людини часткової неправди, що має п'ять основних тактичних прийомів: 1) упущення окремих елементів події; 2) доповнення вигідними елементами; 3) доповнення реальними елементами, які не стосуються досліджуваної події; 4) заміна окремих елементів на найбільш вигідні; 5) заміна окремих елементів реальними, але не такими, що стосуються даної події [6, с. 33].

На перший погляд, такі поняття, як «неправда», «неправдиві показання» та «лжесвідчення», інколи вважаються, що вони є тотожними. Проте, «неправда» є найширшим поняттям, що можна назвати специфічною формою мислення, та є свідомим актом людської поведінки. Водночас неправдиві показання – це умисне повідомлення інформації на допиті, яка не відповідає реальній дійсності. Що стосується

лжесвідчення, то це безпосередньо повідомлення неправди, дача неправдивих показань [20, с. 104].

У зв'язку з цим В. В. Леоненко вважає, що найважливіше значення для запобігання протидії слідству має системна аналітична робота слідчого по викриттю лжесвідчення, що є гострою, соціальною та правовою проблемою [11, с. 401].

І. А. Ніколайчук вважає, що є два основних чинника дачі неправдивих показань – внутрішні, що визначають поведінку особи, що дає показання, та зовнішні, що спонукають суб'єкта до неправди [16, с. 56].

Водночас, основними мотивами, що спонукають до неправдивих показань, можемо вважати такі: 1) особиста зацікавленість, 2) характер взаємин з обвинуваченим та потерпілим; 3) вплив з боку зацікавлених осіб, що спонукає до неправдивих показань шляхом підкупу погроз тощо 4) пережитий психічний стан у зв'язку з допитом; 5) розуміння допиту, як важкого обов'язку, небажаної процедури пов'язаної із втратою часу; 6) релігійні та національні почуття, кругова порука; 7) несприятлива процесуальна обстановка, коли слідчий створює конфліктну ситуацію та створює в допитуваного неправильні уявлення про цілі і завдання допиту [6, с. 34].

Наступною формою протидії розслідуванню злочинів виділяємо фальсифікацію доказів (показання, речові докази, документи, висновок експерта), що означає підробку, свідоме перекручування, підміну дійсного неправдивим [18]. На сьогодні фальсифікація доказів не є достатньо досліджуваною, що спричиняє гостру проблему, особливо в країнах з низькою правовою культурою.

Докази є вкрай важливими для встановлення обставин злочину та мають велике значення для правильного вирішення справи. В. Г. Щур вважає, що основними причинами фальсифікації доказів є: 1) недотримання процесуальної регламентації роботи з доказами; 2) прогалини у чинному кримінально-процесуальному законодавстві; 3) наявність корупції; 4) поганий підбір кадрів в органах міліції і прокуратури; 5) відсутність належного контролю [20, с. 98].

Слід зазначити, що в чинному українському законодавстві на даний момент не має окремої норми кримінального закону, яка б передбачала відповідальність за фальсифікацію доказів. Отже, спостерігаємо реальну потребу у надійному законодавчому захисті доказів від фальсифікації або їх знищення. На думку Б. В. Щура, протидія фальсифікації доказів можна за допомогою: 1) встановлення або дотримання процесуальних гарантій; 2) викриття корумпованих посадових осіб; 3) чітке дотримання криміналістичних рекомендацій; 4) введення суворих санкцій за такі дії у кримінальний закон; [20, с. 76].

Найбільш небезпечною формою протидії розслідуванню злочинів є застосування погроз та застосування фізичного і психічного насильства, що є крайніми методами, пов'язаними із погрозами та реальним фізичним впливом, а також з фізичною ліквідацією певних осіб. Ці методи можуть бути застосовані як до слідчих, прокурорів, суддів, так і до свідків, потерпілих або членів злочинної групи [19, с. 196].

Слідча і судова практика свідчить, що сьогодні застосовуються різні форми насильства, як фізичне так і психічне. До фізичного можна віднести – побої, тілесні ушкодження, катування. До психічного – залякування та погрози. Погроза – це різновид психічного насильства, яка являє собою грубу обіцянку заподіяти яке-небудь зло, неприємність. Погрози убивством, нанесення тяжких тілесних ушкоджень, знищення майна – є найбільш небезпечними видами погроз, що є важким злочином і карається у кримінальному порядку [4, с. 189].

Виділяють наступні види погроз: загальні погрози (характерні для усіх учасників кримінального процесу) та окремі погрози (характерні для окремих груп суб'єктів). Погроза спричиняє особливий психологічний стан суб'єкта, викликає почуття страху, тривоги, хвилювання, очікування чогось неприємного, небажаного [18]. Часто свідки та потерпілі відмовляються брати участь у судовому провадженні та досудовому слідстві через погрози членів ОЗГ. Водночас ці погрози також можуть бути спрямовані на

працівників правоохоронних органів, з метою прийняття ними рішень, спрямованих на приховування злочинів.

Сьогодні слідча і судова практика свідчить, що злочинці вживають заходів не тільки для знищення матеріалізованих слідів, але й підкуповують (усувають) свідків або осіб, що здійснюють правосуддя. У випадку, коли один із членів ОЗГ погоджується на співробітництво зі слідством і видає усіх її членів, та є єдиним і основним джерелом доказів, смерть такого члена ОЗГ позбавляє слідство перспектив формування доказової бази [21, с. 170].

Висновки

Аналіз основних форм протидії ОЗГ розкриттю та розслідуванню злочинів дозволяє зробити наступні висновки: по-перше, протидія ОЗГ під час розслідування злочинів значно ускладнює роботу правоохоронних органів, оскільки потребує термінової розробки і використання окремих криміналістичних рекомендацій слідству, враховуючи особливості конкретного акта протидії, з метою ефективного протистояння протидії ОЗГ. По-друге, у процесі розслідування злочинів існує нагальна необхідність у здійсненні попередньої підготовки слідчих кадрів для застосування ними контрзасобів для усунення і дії в умовах конфліктної протидії здійснюваної ОЗГ [2, с. 494 – 516]. Перелік наведених вище форм і видів протидії не може бути завершеним, оскільки злочинні організації вмотивовано і цілеспрямовано виявляють винахідливість у створенні нових видів протидії та прагнуть успішно втілювати їх у життя в процесі розслідування злочинів. А це значить, що органи досудового розслідування зобов'язані бути готовими до таких актів і діяти на випередження. Крім того, органи досудового розслідування мають можливість використовувати для виявлення і документування фактів протидії розслідуванню злочинів сучасний комплекс наукового забезпечення пізнання та доказування (сискознавчі, детективознавчі, криміналістичні, експертознавчі, безпекознавчі засоби, методи і технології) [3, с. 28-32].

Література

1. Белкин Р. С. Курс криминалистики / Р. С. Белкин. – В 3 т. М.: Юристъ, Т. 3. 1997. – 408 с.
2. Біленчук П. Д. Криміналістика. Підручник / П. Д. Біленчук, Г. С. Семаков / За ред. П. Д. Біленчука. – 4-те вид., змін., доповн. і доопр. – К.: ВД «Дакор», 2014. – 520 с.
3. Біленчук П. Д. Сучасне наукове забезпечення правосуддя: криміналістичне експертознавство і безпекознавство / П. Д. Біленчук // Актуальні питання судово-експертного забезпечення кримінальних проваджень: збірник матеріалів круглого столу. / редкол. Кобилянський О. Л., Антонюк П. Є., Свобода Є. Ю. – Київ: ННП-ФЕКП НАВС. – К.: Навчально – науковий інститут підготовки фахівців для експертно – криміналістичних підрозділів Національної академії внутрішніх справ, 2014. – С. 28 – 32.
4. Большой юридический словарь / Под ред. А. Я. Сухарева, В. Е. Крутских. – 2-е изд., перераб. и доп. – М.: ИНФРА – М, 2000. – 704 с.
5. Гончаренко В. Г., Сокиран Ф.М. Тактика психологічного впливу на попередньому слідстві / В. Г. Гончаренко, Ф. М. Сокиран. – Київ: Укр. акад. внутр. справ, 1994. – 48 с.
6. Доспулов Г. Г. Психология допроса на предварительном следствии / Г. Г. Доспулов. – М.: Юрид. лит., 1976. – 112 с.
7. Закатов А. А. Ложь и борьба с нею / А. А. Закатов. – Волгоград: Ниж.-Волж. кн. изд-во, 1984. – 192 с.
8. Карагодин В. Н. Особенности расследования мошенничества и вымогательства // Криминалістика / Под ред. И. Ф. Герасимова, Л. Я. Драпкина. – М.:ВШ, 1994. – 528 с.
9. Карпенко Л. А. Психология. Словарь / Под общ. ред. А. В. Петровського, М. Г. Ярошевського. – 2-е изд., испр. и доп. – М.: Политиздат, 1990. – 304 с.
10. Коташевський О. В. Використання засобів масової інформації для розкриття, розслідування і попередження умисних вбивств / О. В. Коташевський // Слідча практика України. Із досвіду слідчої робо-

АНОТАЦІЯ

Стаття присвячена дослідженню концептуальних засад стратегії виявлення і подолання окремих видів протидії з боку організованих злочинних груп під час розслідування злочинів. Здійснюється аналіз позицій різних вчених щодо систематизації і класифікації окремих форм та видів протидії розслідуванню. Автори акцентують увагу на особливостях окремих форм і видів протидії організованих злочинних груп, з якою сьогодні стикаються правоохоронні органи під час розслідування.

SUMMARY

The article is devoted to the investigation of the conceptual basis and finding out of the certain types of counteraction from the side of criminal groups during the case investigation. Opinions of different scientists to the systematization and classification of certain forms and types of the case investigation counteraction were analyzed. Authors pay attention on the peculiarities of certain types and forms of counteraction of the organized criminal groups which nowadays face law enforcing bodies during the case investigation.

ти органів прокуратури. – Київ: КримАрт. – Вип. 1. – С. 91 – 94.

11. Леоненко В. В. Запобігання лжесвідченням в кримінальних справах / В. В. Леоненко // Правова система України: теорія і практика: Тези доповідей і наук. повідомлень наук.-практ. конф. – К., 1993. – 401 с.

12. Лисиченко В. К. Основи подолання протидії розслідуванню корисливо-насильницьких злочинів, вчинених організованими групами, злочинними організаціями [Текст] : Навч. посібник / В. К. Лисиченко, Р. М. Шехавцов; Луганська академія внутрішніх справ ім. 10-річчя незалежності України. – Луганськ : РВВ ЛАВС, 2004. – 176 с. – (Серія «Криміналістика»)

13. Лунеев В. В. География организованной преступности и коррупции в (1997-1999 гг.) В. В. Лунеев // Организованная преступность и коррупция. Исследования, обзоры, информация. Социально-правовой альманах. – Екатеринбург: ИИТЦ «Зерцало-Урал», 2000. – № 3. – 23 с.

14. Маслов А. Е. Следственная тайна как средство преодоления противодействия расследованию: Автореф. дис. канд. юрид. наук: 12.00.09 / Воронеж. гос. ун-т. – Воронеж, 2001 – 24 с.

15. Мельник М. І. Хабарництво: загальна характеристика, проблеми кваліфікації, удосконалення законодавства / М. І. Мельник. – К.: Парламентське вид-во, 2000. – 256 с.

16. Николайчук И. А. Соккрытие преступлений как форма противодействия расследованию / И. А. Николайчук // Под ред. Р. С. Белкина. – М.: Мегатрон XXI, 2000. – 233 с.

17. Овечкин В. А. Общие положения методики расследования преступлений, скрытых инсценировками / В. А. Овечкин. – Харьков: Харьковский юридический ин-т, 1975. – 64 с.

18. Словник української мови. Академічний тлумачний словник (1970-1980) / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://sum.in.ua/>

19. Трухачев В. В. Криминалистический анализ сокрытия преступной деятельности / В. В. Трухачев. – Воронеж: гос. ун-та, 2000. – 224 с.

20. Щур Б. В. Тактика нейтралізації протидії розслідуванню злочинів, вчинених організованими групами / Б. В. Щур; В.о. Нац. юрид. акад. України ім. Я. Мудрого; За ред. В. Ю. Шепітько. – Харків : Гриф, 2005. – 176 с.

21. Яблоков Н. П. Криминалистика: Учебник для вузов и юрид. факультетов / Н. П. Яблоков. – М.: ЛексЭст, 2003. – 376 с.